

עקרונות לעבודה עם אוכלוסיות שונות

בפרק הזה מפורטים עקרונות להתאמת סוג המשימה, גודל הקבוצה או התוצר הנדרש לשונות התלמידים. יש להפעיל שיקול דעת בהתאם לעקרונות המפורטים על מנת לאפשר לתלמידים להביא את עצמם לידי ביטוי ובד בבד להתנסות במספר סגנונות למידה.

הנחות יסוד

1. יישום עקבי של העקרונות יוביל להכרות התלמיד עם דרכי למידה שונות, ויקל עליו להפוך ללומד עצמאי.
2. העקרונות במסמך מתאימים להוראת כל תחומי הדעת השונים, עם דגש על הוראת מקצועות רבי מלל ושפות.
3. שיעור מותאם בא לתת מענה לרוב תלמידי הכתה. היצמדות לעקרונות המוצגים במסמך זה תסייע למורה לבנות שיעור שייתן מענה לרוב הצרכים של האוכלוסיות השונות בכתה.
4. בניית שיעור תוך שימוש בעקרונות אלה יצמצם את הצורך במתן התאמות ספציפיות.
5. העבודה באמצעות העקרונות מייצרת שפה אחידה.
6. ישנם עקרונות כלליים הנוגעים לכל נושאי הלימוד וישנם עקרונות הנוגעים להיבטים ספציפיים.

דרך העבודה

1. בכל יחידת לימוד יש לבחון באילו עקרונות נכון להשתמש.
2. המורים יבנו את השיעור המותאם על פי מאפייני חומר הלימוד וצרכי התלמידים השונים.

1. עקרון ה"גם וגם"

מטרה: תלמידים מתאפיינים בסגנונות עיבוד מידע שונים. לכן במהלך ההוראה יש צורך בנתינת מענה לשונות זו. גיוון בסגנונות ההוראה מחזק אצל התלמיד את סגנונות הלמידה הקיימים, ובנוסף, מפתח ומאפשר התנסות בסגנונות חדשים.

הצגת החומר בצורה מילולית (בערוץ השמיעתי והחזותי), היא לרוב ליניארית ודורשת צבירה של המידע בזיכרון תוך כדי עיבודו. לעומתה, הצגה סכמתית - חזותית, מאפשרת עיבוד בו זמני של מידע. באופן זה פונים לשני סגנונות עיבוד ולכן ההוראה צריכה להיות מכוונת לשני הערוצים במקביל. באופן דומה, דרוש גיוון גם במטלות וגם בדרישות המוצעות לתלמידים.

יישום:

בהצגת החומר: החומר יוצג בו זמנית בשני הערוצים. יש צורך בהצגה באופן מילולי (בע"פ ובכתב) במקביל להצגה באופן חזותי/סכמתי. הייצוג החזותי/סכמתי יישאר מוצג כתמיכה להמשך הלמידה. ייצוג חזותי/סכמתי יכול להיעשות על ידי תרשים, מפה, טבלה, גרף וכדומה. יש להשתמש במונחים זהים בשני הערוצים.

במטלות לתלמידים:

הגיוון צריך להתבצע בכמה ערוצים. לדוגמא, גיוון ברמת ההבנה הנדרשת (על פי רמות חשיבה שונות), גיוון באופן הביצוע (מטלת כתיבה, ציור, צילום, בנייה, מפה, איתור במקור מידע, שאלה פתוחה, שאלה סגורה וכדומה).

2. עקרון ההקשר

מטרה: למידה מעמיקה מתרחשת מתוך תפיסת ההקשר הכללי של חומר הלימוד. משום כך, יש צורך בהצגת התמונה הכללית וההקשרים השונים של הנושא הנלמד.

יישום: בתחילת ובסיום נושא חדש, יש להראות את מיקומו בתוך ההקשר הכללי של חומר הלימוד. באופן דומה, בתחילת שיעור יש להזכיר את הנלמד בשיעור הקודם ולחברו לחומר שילמד בשיעור הנוכחי. בסוף שיעור, יש לסכם באופן קצר את הנלמד בשיעור הנוכחי תוך מתן דגש לנושאי-העל בהם עסק השיעור, לקשרים ביניהם ולנושאים שיילמדו בהמשך.

3. עקרון הקניית מיומנויות

מטרה: להפוך את התלמידים ללומדים עצמאים. לשם כך, על התלמיד להכיר ולשלוט במיומנויות הלמידה הנדרשות בתחום הדעת, לבד מהשליטה בחומר הלימוד. כך התלמיד יוכל ללמוד באופן עצמאי חומר לימוד חדש בתחום הדעת.

יישום: בכל הוראה של יחידת לימוד יש צורך להגדיר את מיומנויות הלמידה הנדרשות בה. יש להקנות את המיומנות הנבחרת באופן מפורש כחלק מתכנית הלימודים לצד הוראת תכני תחום הדעת. בהמשך לכך, יש לתרגל את המיומנות באופן הדרגתי עד שהתלמיד יצליח ליישמה באופן עצמאי על תוכן חדש. כמו כן, יש צורך לבחון/להעריך את התלמיד על שליטתו במיומנות.

במהלך הקניית המיומנויות צריך להביא למודעות התלמידים כי ישנן מיומנויות מגוונות המביאות למטרה דומה. משום כך, על המורה לחשוף אותם למיומנויות מגוונות ולעודדם לבחור במיומנות המיטיבה עבורם.

4. יציאה מעולמו של התלמיד

מטרה: למידה מסוג זה הופכת את הידע למשמעותי ורלוונטי ובכך עשויה להגביר את העניין ולהעלות את המוטיבציה ללמידה. במקרה של חומר לימוד הרחוק מעולמו של התלמיד, היצמדות לעקרון זה אף עשויה להפוך את החומר לקל יותר להבנה.

יישום: יש לקשר את חומר הלימוד לעולמו של התלמיד, לצאת מעולמו האישי. עקרון זה משמעותי עוד יותר בהקניית של חומר חדש או רחוק מעולמו של התלמיד.

5. עקרון ההתנסות

מטרה: הוראה המשלבת התנסות מקדמת למידה משום שההתנסות כוללת הסקת מסקנות המפתחת מיומנות של חישיבה גבוהה. בנוסף, לאחר ההתנסות התלמיד יכול לקשר את המידע החדש לתבניות שנוצרו בעת ההתנסות וכך הבנת החומר הופכת קלה ומשמעותית יותר.

עקרון זה יעיל בכל למידה, אולם הוא חיוני במיוחד בהקניית נושאי לימוד מופשטים. ההתנסות היא הרמה הקונקרטית, והלמידה שאחריה מהווה את הרמה המופשטת של המידע.

יישום: לפני הקניית חומר לימוד מופשט (בעיקר), התלמידים יתנסו בפעילות הממחישה את עיקרי הדברים שילמדו. לאחריה, יש להקנות את החומר, תוך התייחסות להתנסות שעברו.

6. עקרון שיתוף התלמידים בהבניית חומר הלימוד

מטרה: שיתוף התלמידים בהבניית חומר הלימוד מפתח את החשיבה, מעלה את תחושת המסוגלות ואת המוטיבציה ללמידה, מקדם מקוריות ויצירתיות ומעצים את תחושת השייכות והחיבור לחומר הנלמד וללמידה. בנוסף, בלמידה בדרך זו גובר הסיכוי להבנה עמוקה יותר ולזכירה טובה יותר של החומר הנלמד.

יישום: במקום שהמורה יקנה את חומר הלימוד, הוא ייתן משימות/שאלות שייזמנו את התלמידים להבנות / לארגן / ליצור את חומר הלימוד בעצמם.

ניתן לעשות זאת בדרכים שונות, לדוגמא: התלמידים ייצרו באופן עצמאי קשרים בין החומר הנלמד לתחומי חיים / דעת שונים, הם יתבקשו לשער מה יקרה בהמשך, יציעו את הקטגוריות לחלוקה עבור פרטי מידע שונים, יעלו רעיונות לאסטרטגיות זיכרון, יחברו את השאלות למבחן, וכדומה.

7. עקרון התזתיות וההדרגתיות

מטרה: להעמיק בחומר הנלמד ולהגיע לרבדים מורכבים של הנושא.

יישום: בהקניית חומר לימוד מורכב ו/או בעל מספר רבדים יש צורך בהוראה מדורגת, כאשר בכל חזרה ישנה העמקה בחומר וחשיפה לרבדיו השונים. החשיפה ההדרגתית מאפשרת הבנת והפנמת החומר.

8. עקרון חלוקת משימה לתתי-משימות

מטרה: ישנן הוראות המצריכות את פירוקן לתתי שלבים באופן עצמאי ע"י התלמיד. לדוגמא, הוראה מורכבת המחייבת ביצוע מספר שלבים, שאינם מפורטים במפורש בהוראה. לחלופין, הוראה פתוחה שאינה מובילה לתשובה נכונה אחת.

על מנת שהתלמיד יתמודד עם הוראות מסוג זה בהצלחה יש לפרק את ההוראה לתתי שלבים חד – משימתיים.

יישום: בביצוע הוראה מסוג זה, יש לפרק את ההוראה לתתי השלבים המחייבים את ביצועה. ניתן לערוך את תהליך החשיבה יחד עם התלמידים, על מנת להעלות את דרך העבודה הזו למודעות שלהם ולהביא להתמודדותם באופן עצמאי. פירוק זה מכוון לתוצר מאורגן וכן מתווה אבני דרך ליצירת התוצר הסופי.

* תלמידים המסוגלים להתמודד עם משימות מסוג זה באופן עצמאי אינם זקוקים לתיווך זה.

9. עקרון הנגשת טקסט

מטרה: הקריאה והבנת המלל מהווים תנאי חשוב להתמודדות עם חומר הלימוד. על כן, יש צורך בהנגשת הטקסט עבור התלמידים המתקשים בקריאה ובהבנת הנקרא.

יישום: הנגשת הטקסט תיעשה על ידי הטרמה מסוגים שונים, סיוע במיקוד ברכיבי הטקסט העיקריים, תמיכה על ידי פנייה לערוצי עיבוד נוספים והרחבת אוצר המילים. כמו כן יש לתת את הדעת לארגון הדף.

להלן מספר הצעות ליישום העיקרון:

- **הטרמה:** הכרות עם מושגים חדשים לפני קריאת הטקסט. לחלופין, הצגה כללית של תוכן הטקסט לפני קריאתו.
- **מיקוד ברכיבי הטקסט העיקריים:** הדגשה חזותית של רכיבי הטקסט העיקריים (כותרות, כותרות משנה, מושגים, מילות/ משפטי מפתח). כמו כן, מומלץ לעצב את הטקסט באופן שיסייע להתמקד בעיקר ולהבין את מבנה הטקסט (חלוקה ברורה לפסקאות וכדומה).
- **תמיכה על ידי פנייה לערוצי עיבוד נוספים:** הצגה סכמתית של המידע המועבר בטקסט (תרשימים, טבלאות וכדומה), תמונות התומכות בטקסט.
- **הרחבת אוצר המילים:** מילים נדירות/ לא מוכרות יופיעו בצירוף מילה נרדפת או פירוש בצד הטקסט. לאחר מספר חשיפות לפירוש מילה ספציפית, ניתן להסיר בהדרגה את הפירוש.
- **ארגון הדף:** גודל הכתב, רווחים בין שורות, שוליים המאפשרים כתיבה, עיצוב המונע מוסחות (הימנעות מעומס כתב ועומס הצגים חזותיים).

10. עקרון הרכב תלמידים

מטרה: הרכבים שונים מזמנים תהליכי למידה שונים. על כן, לפני הטלת משימה יש לשקול באיזה הרכב מומלץ לבצע, בהתאם למטרות שהמורה רוצה להשיג.

יישום: להלן היבטים שונים לתהליכי הלמידה בהרכבים השונים. אין בפירוט זה יתרונות או חסרונות, אלא מאפיינים ודגשים שיש לקחת בחשבון בנוגע לגודל והרכב הקבוצה.

ביצוע יחידני:

- התוצר האישי של התלמיד נבדק, ולכן הוא מחויב יותר למשימה.
- מתקבלת הערכה אמיתית של היכולת האישית של התלמיד.
- במקרים של הצלחה, התלמיד יוכל לזקוף אותה לזכותו באופן מלא.
- במשימה קשה לתלמיד המוטיבציה לביצוע תרד. יש מקרים בהם התלמיד יתייאש ולא יבצע את המשימה כלל.
- המשימה אינה מערבת תקשורת בין אישית.
- אם המשימה ברמת ביצוע התואמת לרמתו של התלמיד, לרוב היא תיארך פחות זמן בעבודה יחידנית לעומת עבודה בת מספר משתתפים.

עבודה בקבוצה בת שני חברים או יותר:

- ככל שמספר החברים בקבוצה קטן יותר נוצרת מחויבות גדולה יותר לעבודה ויש יותר מקום לכל אחד מחברי הקבוצה לבוא לידי ביטוי.
- עבודה בקבוצות מהווה הזדמנות להתנסות בקשרים חברתיים בין תלמידים שונים.

- יש סכנה כי חלוקת העבודה בין התלמידים לא תתבצע באופן שוויוני. כך חלק מן התלמידים יעשו את עיקר העבודה או כולה, בעוד השאר יעבדו מעט או שלא ייטלו חלק פעיל כלל. בנוסף, התוצר הקבוצתי אינו משקף את יכולותיהם האישיות של חברי הקבוצה.
- בעת חלוקה לקבוצות יש לתת את הדעת אם לחלק לקבוצות הטרוגניות או הומוגניות (על בסיס רמה לימודית או על בסיס סוג הפעילות הנדרשת).

קבוצה הומוגנית:

- ניתן להתאים את רמת המשימה או את אופי הפעילות להיבטים המאפיינים את הקבוצה ההומוגנית. באופן זה הסיכוי ללמידה על ידי כל חברי הקבוצה גדל.
- עבודה בקבוצה הומוגנית מזמנת למידת עמיתים.
- קבוצה המאופיינת בקושי מסוים או חוסר מוטיבציה, עלולה לא לבצע את המשימה כראוי.
- חלוקת הקבוצות לפי רמות עלולה לפגוע בדימוי העצמי של התלמידים החלשים אשר מזהים את עצמם בקבוצות החלשות.
- ניתן ליצור קבוצת התמחות המתבססת על היבטים חזקים המאפיינים את הקבוצה ההומוגנית ובהמשך להשתמש במומחיות זו להעברה לשאר הכיתה (שיטת הג'יקסו).

קבוצה הטרוגנית:

- גם התלמידים החלשים נהנים מההצלחה שמייצרת הקבוצה.
- ניתן לתת לקבוצה משימה הדורשת כישרונות שונים. כך תלמידים בעלי יכולות שונות יוכלו להביא את כישרונותיהם לידי ביטוי.
- הלמידה בקבוצה תזמן יחסי חונך-חניך יותר מאשר למידת עמיתים.
- תלמידים שמתקשים במילוי המטלה עלולים לא לקחת חלק פעיל בזמן העבודה בקבוצה, אלא להסתמך על עבודתם של שאר חברי הקבוצה. יותר מכך, הם עלולים להיווכח באופן חד יותר בקושי אשר חווים בהשוואה לחבריהם לקבוצה.